

HAMDIJA KREŠEVLJAKOVIĆ

SARAJI ILI DVORI BOSANSKIH NAMJESNIKA

(1463—1878)

1. SARAJEVO

Sultanovi namjesnici u Bosni stolovali su najprije u Sarajevu, zatim u Banjoj Luci, onda opet u Sarajevu, pa u Travniku i napokon, po treći put, u Sarajevu. Prema tome osim Sarajeva bili su nekada glavni gradovi Bosne još Banja Luka i Travnik.

Zgrade u kojima su rezidirali bosanski namjesnici za turske uprave, o kojima je govor u ovoj radnji, zvalu se saraj i, begluk-saraji (begluk-saraj) i konaci. Po saraju je dobilo svoje ime Sarajevo. Lokalitet ispod Širokače, gdje je danas jedan dio zgrade Jugoslavenske narodne armije i gdje stoji Čokadži Hadži-Sulejmanova džamija s turbetom »sedam braće« zvaše se Zabeglukom, a taj se naziv još i danas čuje kod nekih starijih Sarajlija, jer je na mjestu današnje zgrade Jugoslavenske narodne armije stajao nekada Begluk-saraj.¹ Do 1918 godine zvala se današnja ulica Nurije Pozderca Konak ulica po konaku bosanskih vezira koji ondje stoji od 1850. Još i danas zove se Konakom zgrada, u kojoj je donedavno bio Prezidijum.

U jednom dijelu Bosne, što su ga bili okupirali Turci prije 1463, zvalu se sultanovi namjesnici krajišnici ili vojvode Zapadnih strana, od pada Bosne sandžakbezi (beg okruga), a od 1580 beglerbezi (beg begova).

Za ovu rezidenciju postojao je i naziv »pašasaraj«, jer su neki sandžakbezi i svi beglerbezi imali titulu paše.

¹ S. Kemura, Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, Sarajevo, 1910, p. 32.

² H. Šabanović, Dvije najstarije vakufname u Bosni, Prilozi Orijentalnog instituta u Sarajevu, II, 1951, p. 17.

U XIV i XV stoljeću zvaše se naselje na mjestu današnjeg Sarajeva Vrhbosna. Tu su varošicu konačno zauzeli Turci 1435 i učinili je svojim logorom za dalje prodiranje i osvajanje bosanske države. Na mjestu sadanje zgrade Jugoslavenske narodne armije sagrađen je nešto prije 1462 dvor ili saraj, u kome su rezidirali krajišnici. Po tome saraju zove se u jednom dokumentu iz 1462 Vrhbosna Saraj-ova (»Sarajevsko polje«) dok se u svim kasnijim ispravama zove Saraj, Bosna-Saraj i Sarajevo. Najstarija zasada poznata isprava, u kojoj se Vrhbosna zove Saraj-ova, napisana je 1462² i, prema tome, saraj ili dvor za namjesnike sagrađen je između 1435 i 1462 godine. Po narodnoj predaji taj je saraj sagrađio krajišnik Isa-beg Išković, osnivač Sarajeva. I, ako je toj predaji vjerovati, onda bi ta zgrada nastala između 1440 i 1462, jer je tih godina bio Isa-beg krajišnik. Turski geograf prve polovine XVII stoljeća Hadži-Kalfa (Ćatib Čelebija) piše kako je dvor ili saraj podigao sultan Fatih Mehmed II, što će reći da je ta zgrada nastala u Fatihovo doba.³ Prema tome taj bi dvor bio sagrađen između 1453 i 1462 godine. Do saraja i banje, koju je Isa-beg podigao, sagrađen je i vodovod.⁴ Voda je dovedena iz Pastrme s vrha Bistrika.

Kako je izgledala ova zgrada, ne zna se. U njoj su stanovali od 1463 do oko 1553 sandžakbezi, i kada je oko 1553 prenesena namjesnikova stolica u Banju Luku, saraj je ostao prazan, ali su se u nj od zgode do zgode navraćali namjesnici.

³ St. Novaković, Hadži Kalfa ili Ćatib Čelebija, turski geograf XVIII stoljeća o Balkanskom poluostrvu, Spomenik SKA XVIII, Beograd, 1892, p. 79.

⁴ H. Kreševljaković, Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu, Sarajevo, 1930, p. 49.

2. BANJA LUKA

Kako spomenusmo, ovamo se preselio bosanski namjesnik oko 1553, i Banja Luka je bila glavni grad Bosne negdje do 1638 godine. Gdje je bila zgrada saraj a u staroj Banjoj Luci ili današnjem Gornjem Šeheru, ne zna se.

Oko godine 1580 sagradio je u Donjem Šeheru Ferhad-paša Sokolović saraje, u kojima će rezidirati bosanski beglerbezi, dok budu ovdje sjedili.⁵ Za te saraje kaže 1659 Evlija Čelebija da su vrlo lijepi. I to je sve što o njima znamo.

Točno se ne zna ni gdje su stajali ti dvori. Sva je prilika da su podignuti ondje gdje je danas zgrada GNO-a i gdje je još prije 1857 stajao konak, u kome je bila uprava banjolučkog okruga (sandžaka). Prvi im spomen nalazimo u zakladnici Ferhad-paše Sokolovića, napisanoj u januaru 1587, a zadnji u Evlije Čelebije. Biće da su ti dvori propali u nekom od požara, koji su više puta zadešavali Banju Luku, počev od 1690 do 1878 godine, a najprije u onome od 1690, što ga je prouzrokovao prodor princa Ludviga Badenskog.

3. SARAJEVO — PONOVO GLAVNI GRAD

Sigurno se zna da je stolica namjesnikova prenesena u Sarajevo najkasnije 1638 godine. Tada su u Sarajevu postojali saraj i, o kojima ima i nešto pobližih podataka.

Prvu, nešto opširniju vijest o begluk-saraju nalazimo u izvještaju Pavla iz Rovinja, napisanom 1640 godine. To mjesto u prijevodu glasi:

»Odvedoše me da vidim tefterdarovu, što će reći blagajnikovu palaču. Tu bijaše jedna velika sala na četiri ugla, u kojoj je sav pod bio zastrt velikim ćilimom, a naokolo mnogo jastuka od brokata, koji donekle služe kao stolice. Dva Turčina sjedahu na podu, naslonjena na jastuke. Mi sjedosmo. Oni upitaše moje pratiocice, ko sam i odakle idem. Ovi odgovoriše da odavno učim u Italiji i da idem u Biograd da se vidim s rodbinom. Turci narediše da se donese nešto crno, što se zove šerbet (!) i to se donese u vrlo lijepoj šolji od porcelana. To su oni pili sa velikim uživanjem, a meni se gadilo. Kada ne htjedoh piti, gospoda me izviniše da ja nisam navikao na to. Turci rekoše: »Naredićemo da se donese vina«, a moji rekoše da nije potrebno, jer još nisam ništa jeo. Pokazaše mi begovu palaču. U njoj je bilo velikih ogledala. Vidjeh njegov kabinet sa lijepim pisaćim stolom, malim stolićem od abonosa. Prođosmo kroz sučevu palaču, ali se zbog mnogog svijeta ne popesmo uz stepenice. Bacismo letimičan pogled, te vidjeh da je palača lijepa.«⁶

U saraju su namjesnici primali dubrovačke i druge strane poslanike. Ceremonija se obavljala na sljedeći način: »Čim dubrovački poslanik dođe u Sarajevo i odsjede u kojoj katoličkoj kući u Latinluku, on odmah šalje svoga pratioca jenjičara veziru da mu javi svoj dolazak i da mu zatraži audijenciju. Kada dobije poruku koji će ga dan vezir primiti, on čeka toga dana, dok ne dođe vezi-

rovo izaslanstvo po njega. Izaslanstvo, u kome je kapidži-baša i više drugih dvorjana, dođe po poslanika do njegova stana. Oni vode sobom dobra, bogato okićena konja, koga šalje vezir poslaniku da na njemu dojaše do dvora. Poslanik nosi sa sobom darove, što ih dubrovačka gospoda šalju veziru. Kada stigne u dvor, odvedu ga u svečanu salu, gdje ga čeka vezir sa mnoštvom velike gospode iz Bosne i Hercegovine. Vezir ustane na noge pred poslanikom i ponudi ga kraj sebe da sjedne. Najprije se izmijenjaju pitanja o zdravlju dubrovačke gospode, s jedne strane, i o zdravlju sultanovu i vezirovu, s druge strane. Zato što se pri ovoj nastupnoj audijenciji ne raspravlja o poslovima, utvrdi se odmah tu dan, kada će vezir primiti poslanika u poslovnu audijenciju. Ako nema kakve smetnje, ta audijencija bude odmah sutradan u vezirovu kabinetu, gdje bude prisutan i tefterdar.«⁷

I turski putopisac Evlija Čelebija zapazio je 1659 godine vezirov i tefterdarov saraj: »Najljepši i najveći dvor je vezirov. Drugi veliki državni dostojanstvenici nemaju ovakvih erarnih zgrada. Poslije vezirova dvora ističu se saraji tefterdara Musli ef., glavnog tefterdara Musli-paše i Ebpašin«.

Kako se vidi, ovi podaci o saraju potječu iz vremena kada je Sarajevo bilo po drugi put glavni grad Bosne, tj. od 1638 pa do poslije 1700 godine. Iz citiranih podataka jasno se razabire da su ti saraji bili monumentalne zgrade sa skupocjenim namještajem. Te zgrade neće biti nikako one, što su nastale prije 1462, ali nema nikakvih podataka, iz kojih bi se dalo barem naslutiti kada su sagrađene. Prema podacima o sarajima iz XVIII stoljeća jasno se vidi da su ti saraji propali svakako u požaru što ga je prouzrokovao pohod Eugena Savojskog na Sarajevo 1697 godine, jer oni iz XVIII stoljeća slični su konacima feudalne gospode po većim mjestima Bosne i Hercegovine, kako ćemo to vidjeti kasnije.

⁵ Dr. Asim Muftić, Moschee und Stiftung Ferhad Paša's in Banja Luka, Grafenhaimchen, 1941, p. 33.

⁶ S. Zlatović, Izvještaj o Bosni godine 1640. o Pavla iz Rovinja, Starine XXIII, Zagreb, 1890, p. 37; V. Skarić, Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije, Sarajevo, 1937, p. 91.

⁷ V. Skarić, o. c, p. 91—92.

4. TRAVNIK

Travnik je postao glavni grad Bosne poslije Karlovačkog mira 1699 godine. Kako se čini, prvi je bosanski namjesnik, bio Elči Ibrahim-paša, koji je, sudeći po njegovim zadužbinama, rezidirao u Travniku već 1703.⁸ I, ako je tako, onda bi njegova rezidencija mogla biti bez sumnje u nekoj prostranijoj privatnoj kući nekog Travnjaka. Međutim, Chaumette des Fosses, opisujući Travnik i rijeku Lašvu, 1808 kaže: »Početkom prošlog vijeka Travnik je bio još seoce (sic!). Godine 1729 jedan vezir, koji je bio dugo godina u ovoj pokrajini, bio je u Sarajevu obično bolestan. On je pripisivao svoju bolest nezdravoj vodi. Liječnici su mu savjetovali da se nastani u Travniku. Zdrava voda Lašve učinila ga je zdravijim, lijepe šetnje su paši povratile zdravlje i učinile su ovaj boravak spasonosnim. Vezir koji je zatim došao, učinio je Travnik također svojim sjedištem i od toga vremena stanovnici Sarajeva vjeruju da je običaj ili, drugim riječima, zakon kod Turaka, da beglerbeg ne može više stanovati u njihovu gradu. Zbog te okolnosti namnožilo se stanovništvo Travnika.«

Godina 1729 kod Chaumette-a sigurno nije točna, jer ima jedan savremeni podatak iz koga se jasno vidi da je već 1714 godine sjedio vezir u Travniku.⁹

Pašin dvor, kako ga zove kroničar fra Nikola Lašvanin, sagrađen je zasada nepoznate godine. Tome dvoru ili, kako ga ovdje zvahu, konaku nalazimo najstariji spomen u Lašvaninovoj kronici sub 1749. Tu čitamo: »Iste godine na 25 aprila umri Abdulah-paša u Travniku i bi ukopan u Travniku prid pašinim dvorom i oko groba učiniše mu turbe velelipo i goleme spese«.¹⁰

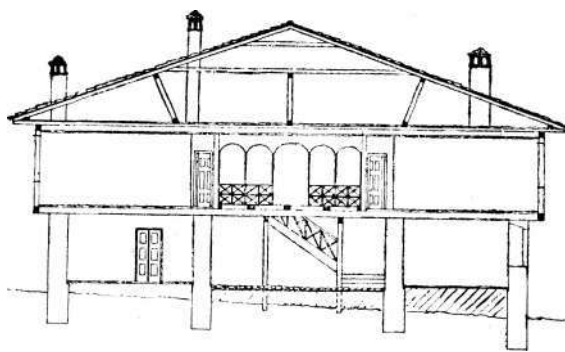
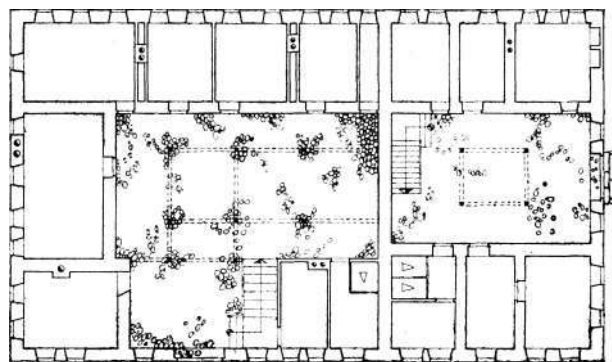
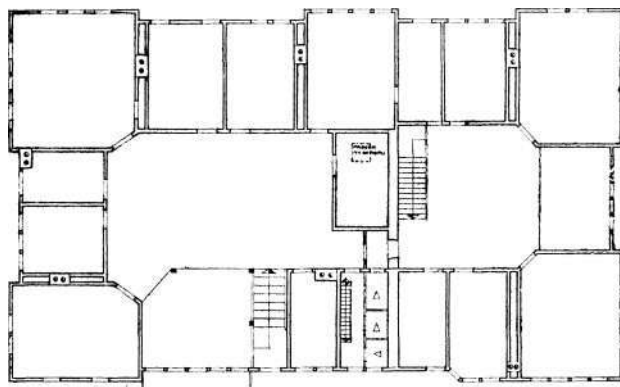
Iz ove bilješke znamo da je pašin dvor stajao u sadašnjoj Gornjoj čaršiji, jer se tu Pod Lipom nalazi i danas turbe s grobom Abdulah-paše Muhsinovića. Pašin dvor, kasnije nazvan »konak«, sagrađen je, dakle, prije 1749. Taj je dvor stajao tada podalje od sadašnje Donje čaršije, centra Travnika XVI—XVII stoljeća. Oko pašina dvora razvio se novi dio Travnika. Tome je znatno pridonio vezir Mehmed-paša Kuka-vica svojim građevinama. Tu su sagrađene dvije banje (hamama), džamija, medresa, bezisten, han, sahatkula, više dućana, lijepih česama itd.

Taj pašin dvor ili konak stajao je skoro uz lijevu obalu Lašve na mjestu zvanom Luka, uz današnju zgradu sreskog suda. Bila je to za ono vrijeme Travnik monumentalna zgrada duga 35, a široka 20,5 m, s visokim, šimlom pokrivenim

⁸ A. Bejtović, Elči Hadži Ibrahim pašin vakuf u Travniku, Sarajevo, 1942.

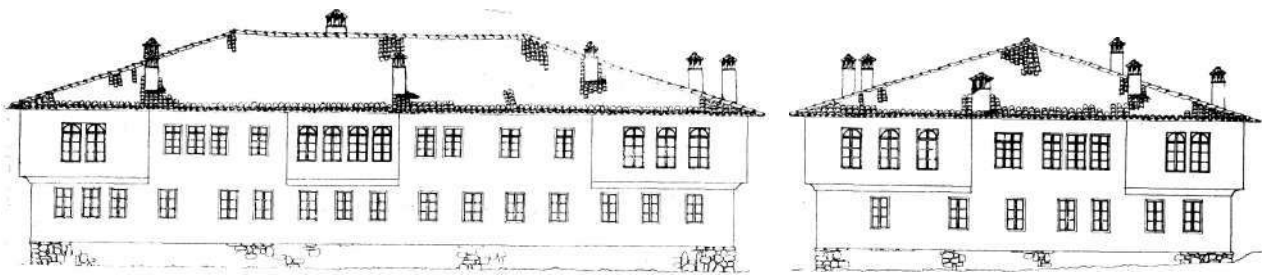
⁹ Dubrovački arhiv, Dona Turcarum.

¹⁰ Dr. fra J. Jelenić, Ljetopis fra Nikole Lašvanina, Sarajevo, 1916, p. 86

Sl. 1, 2 i 3. Valijki konak u Travniku. Tlocrt prizemlja (sredina) i ikata (gore) te poprečni presjek (dolje)

krovom. Kako ovdje donosim sliku te zgrade, tlocrt prizemlja i sprata, poprečni presjek i sve 4 fasade, to je svaka dalja riječ suvišna, S južne strane bio je vrt, a sa zapada dvorište s više nuzgrednih zgrada, za koje jedan putnik koji je ovdje boravio 1846 kaže da su bile tada vrlo trošne i da je tome razlog, što se veziri često mijenjaju. Zapadni dio ove zgrade, kako se i u tlocrtu prizemlja i sprata vidi, služio je kao stan veziru (haremluk) i u nj se ulazilo iz dvorišta, a u istočnom dijelu sjedio je vezir i njegov divan.

Sl. 4 i 5. Valijski konak u Travniku. Južna i istočna strana

U malom broju sačuvanih travničkih sidžila nema spomena o kakvim popravcima na ovoj zgradi. Za austrougarske uprave vršene su na njoj adaptacije. Nestalo je starog visokog krova, a novi krov je prekriven lastrom, ali je zgrada očuvala svoj prvobitni raspored. Najviše je oronula u prošlom ratu, jer su u njoj bile jedno vrijeme smještene izbjegle porodice. Ta je činjenica navela jednog organa našeg Zavoda da je nije formalno zaštitio, a Travničanima, koji do nedavno nisu umjeli cijeniti spomenike kulture, dalo je povoda da je u maju 1950 do temelja sruše. Oni su u tom vremenu rušili i spomenike koji su i formalno bili zaštićeni. Suvišno je sada govoriti da se stari konak u Travniku mogao posve dobro restaurirati i da u Travniku nije bilo prikladnije zgrade za zavičajni muzej od starog konaka.

Nakon što je 1850 prenesena stolica bosanskih

namjesnika iz Travnika u Sarajevo, sjedili su u ovoj zgradi mutesarifi travničkog sandžaka (1850—1878), onda okružni predstojnici (do 1921), veliki župani (do 1929) i napokon sreski načelnici (do 1943). U toj se zgradi sastajalo Ajansko vijeće od 1735 do 1826. Zadnji carski namjesnik na Bosni, koji je kroz cijelo vrijeme svoga vezirovanja proveo u ovome konaku, bio je Tahirpaša. Tu ga je i smrt zatekla 21 maja 1850 god.

Tlocrte prizemlja i sprata kao i poprečni presjek napravio je 1897 sveučilišni profesor u Gracu dr. Rudolf Meringer i objavio ih u svojoj studiji »Die Stellung des Bosnischen Hauses und Etimologien zum Hausrat« i objavio u Sitzungsberichte Bečke akademije 1901. Ponovo je tehnički snimio tlocrte i fasade 1942 godine maketar Husein Karišik i te skice najpripravnije mi je ustupio za ovu radnju.

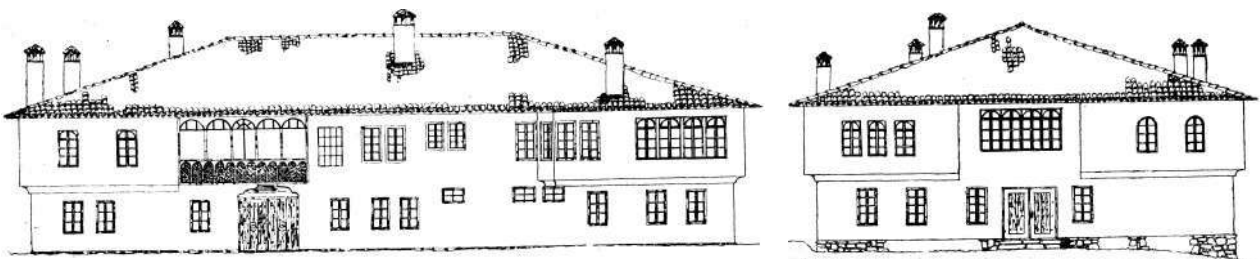
5. SARAJEVO PO TREĆI PUT GLAVNI GRAD

a) Novi saraji

Na mjestu begluk-saraja, koji su propali u požaru 1697, podignuti su ponovo saraji, koji su u arhitektonskom pogledu daleko zaostajali za onim iz XVII stoljeća i odgovarali teškom stanju u koje je zapala turska carevina nakon brojnih poraza u Ugarskoj i Slavoniji i nepovoljnih mirovnih ugovora u Sremskim Karlovcima (1699) i Požarevcu (1718). Ovi saraji nisu imali čak ni svoga namještaja. O njihovu postanku nema nikakvih bližih podataka. Sigurno su nastali još prije prenosa stolice iz Sarajeva u Travnik. I dok je Trav-

nik bio stalna rezidencija, veziri su se ovamo vraćali od zgone do zgone, naročito pri nastupu svoje službe i pri napuštanju ove zemlje. U Sarajevu se nisu bavili dugo, 1—2 dana, a najviše 8 dana. Odsjedali su u Begluku. Službu oko vezira u Begluku vršili su ljudi određeni od esnafa. Esnafi su se brinuli i za prostirku u Begluku. Svaki je esnaf imao ponešto od prostirke, pa je to sterrano kada vezir dođe, a odnošeno u esnaf čim vezir ode.¹¹

¹¹ S. Skarić, o. c, p. 133.

Sl. 6 i 7. Valijski konak u Travniku. Sjeverna i zapadna strana

Sl. 8. Valijski konak u Travniku.
Pogled na sjeveroistočnu stranu

O popravcima ovih šaraja ima nekoliko podataka u sarajevskim sidžilima. Prema tim podacima, šaraj i su popravljani 1770, 1797, 1800, 1810, 1813 i 1820 godine.

Nije nam se očuvao ni jedan opis ovih šaraja. Njih spominje, koliko znam, samo jedan francuski putnik koji je prošao kroz Sarajevo 1812 godine. On se zvao Partusior. U svom putopisu, govoreći o slabosti bosanskih guvernera, kaže kako se još u Sarajevu vidi palača, u kojoj je nekada vezir sjedio. Ali iz podataka o popravcima vidi se da su se saraji sastojali od dviju većih zgrada s prizemljem i katom, a spajao ih je natkriven i zatvoren hodnik, zvan mabejna ili kubura. U jednoj od tih zgrada bio je vezirov ured, a u drugoj stan. Osim toga, bilo je još i drugih manjih zgrada za poslugu, muzikante ili mehtere, ambar, staje itd. Sve su zgrade bile prekrivene šimlom. Na sprat su vodile dvoje stepenice, velike i male. U jednoj od ovih zgrada bila je kućna banja presvedena kupolom. Sve su te zgrade bile u velikom dvorištu, opasanom zidom. U to se dvorište ulazilo kroz dvije kapije: s Bistrika i Atmejdana.

Na popravke je potrošeno prema obračunima godine:

1770	2260 groša
1797	1250 groša
1800	1015 + 2765
1810	691,20
1813	10000 groša
1820	1093,11 p.

Cijene građevnog materijala bile su 1797 godine ovakve:

Podnice	70 para
direci	50 para
daske za strop	50 para
oluk	60 para
male daske	8 para
manji direci	26 para
baskije	20 para
manji oluk	40 para
tovar kreča	80 para
staklo za prozore	7 para

šimla	2 pare
klinci od 8 oka (1000 kom.)	32 pare
klinci od 6 oka (1000 kom.)	34 pare
stupa za lan	300 para
oka lana	2 pare
čerpič po komadu	1 para
kirija za konja	24 pare

Za izgradnju jedne peći potrošeno je 8 tovara
 pečne zemlje 6 groša
 pečna vrata 2 groša i 20 para
 lončići, sulunar i boja 7 groša i 20 para
 7 dnevnica pećaru po 3 groša 21 groš

Prema tome, peć je stajala 37 groša.

Radničke nadnice bile su:

dunderske	1 groš i 20 para
klesarske	1 groš i 20 para
irgatske	1 groš
pečarske	3 groša

Za nepoznato vrijeme plaćeno je kaldrmedžiji 6 groša, a popravljaju vodovoda i za lućum izdano je 80 groša.¹²

Premda je begluk-saraj bio državna zgrada, za sastavljanje obračuna i zavođenje u sidžil plaćane su dosta visoke takse kao i kod popisa ostavine i drugih popisa privatnika. Ovdje, primjera radi, iznosim te takse iz obračuna od 15 juna 1797 godine:

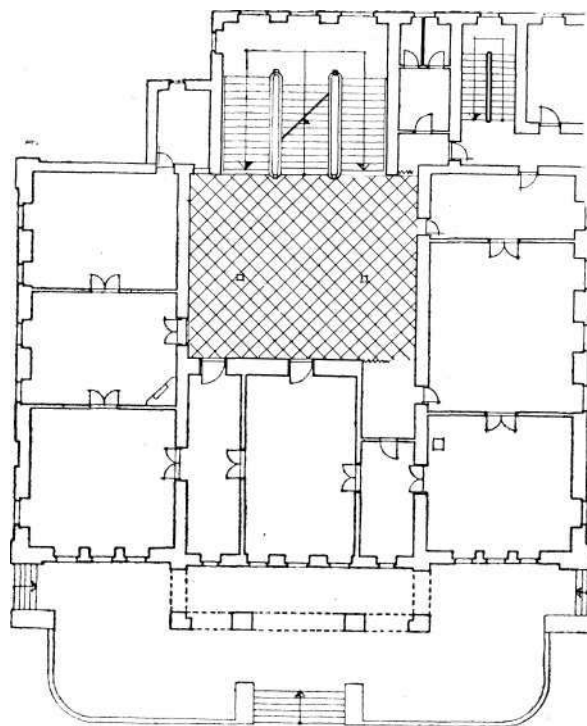
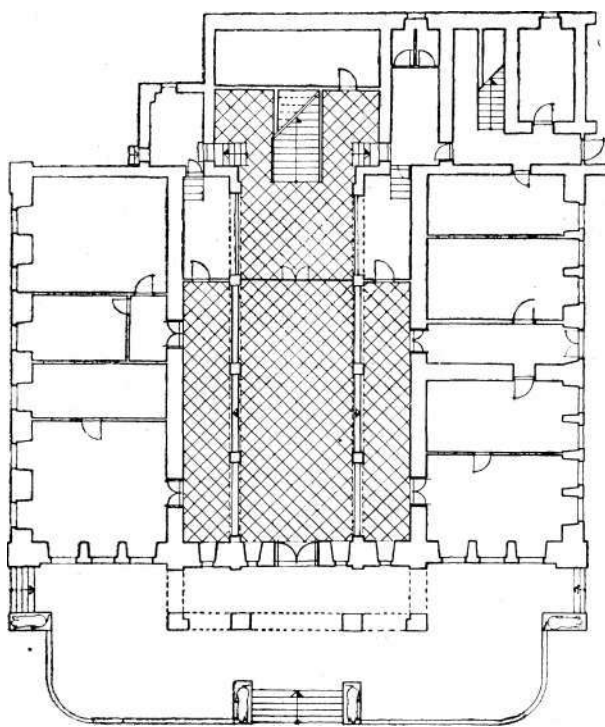
Za sastav teftera	12.000 akči
muselimu	12.000 akči
naibu	2.400 akči
čehaji i posluži	2.400 akči
muhzirima	2.400 akči
za pisanje	2.400 akči
za upis u sidžil	1.200 akči
čohadaru i stražarima	7.200 akči

Ukupno 42.200 akči

ili 7.000 para, tj. 175 groša, računajući paru po 6 čuruk akči.¹³

¹² Sarajevski sidžil u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, broj 50, str. 29.

¹³ Ibid.

Sl. 9. i 10. Valijski konak u Sarajevu. Tlocrt prizemlja (gore), prvoga kata (dolje)

Godine 1813 izvršen je jedan veći popravak troškom od 10.000 groša. Kako se iz jedne bujru-dije vidi, najveći dio ženskog dijela ovoga saraja bio je u ruševnom stanju, pa su popravljene, odnosno iznova sagrađene 4 sobe i kuhinja. Isto tako opravljeno je nešto i u onom dijelu gdje je paša rezidirao. Osim toga popravljena je sjenica (samanluk) i ambar.¹⁴

Ovi česti popravci najbolje nam kažu u kakvom su se stanju nalazili ti pašinski dvori.

Posljednji vezir koji je u ovim sarajima stanovao bio je Abdurahim-paša, zatornik jeničara u Bosni. Ugušivši bunu, što je planula u Sarajevu zbog ukidanja jeničara, osta on od kraja marta 1827 do 29 juna 1828 godine u ovom gradu, i tek nakon jedne ponovne pobune napusti ga spomenutog dana i preseli se u Travnik. Od prenosa vezirske stolice u Travnik pa sve do 1827 godine nikada u Sarajevu nije sjedio ni jedan vezir više od 8 dana.

Abdurahim-paša je bio predložio da se u Sarajevu izgradi novi saraj i da se ovamo prenese vezirova stolica. Bio je stigao i ferman o toj stvari od 20 reb. I. 1243 (11 X 1827). Došao je iz Carigrada i mimarbaša, neki Mahmud, da odredi mjesto i napravi proračun.¹⁵ Ali od toga svega ovaj put nije bilo ništa. Zgrade saraj bile su prepuštene zubu vremena i o njihovu popravku nema više ni spomena. Do temelja su srušene 1853 i na njihovu mjestu podignuta je velika kršla (vojarna), prozvana Medžidija, po onovremenom sultanu Abdul - Medžidu.

b) Paša-saraji na Gorici

Kara-Mahmud-paša svladavši konačno vojsku Husein-kapetana Gradaševića na Zlom Stupu pred Sarajevom 2 juna 1832, ušao je u Sarajevo dva dana kasnije i odlučio da tu i ostane. Među drugim prijedlozima, što ih je podnio Porti, bio je i prenos sjedišta iz Travnika u Sarajevo i izgradnja novog begluk-saraja. To je Porta odmah usvojila i već 14 jula započeto je s gradnjom novih dvora ili paša-saraja, kako ih narod prozva. Službeno se i ova nova zgrada zvaše begluk-saraj.

Ti novi dvori sagrađeni su navrh Gorice. Gradnja je trajala 115 dana, od 14 jula do 5 novembra 1832 (15 II do 11 VI 1248).

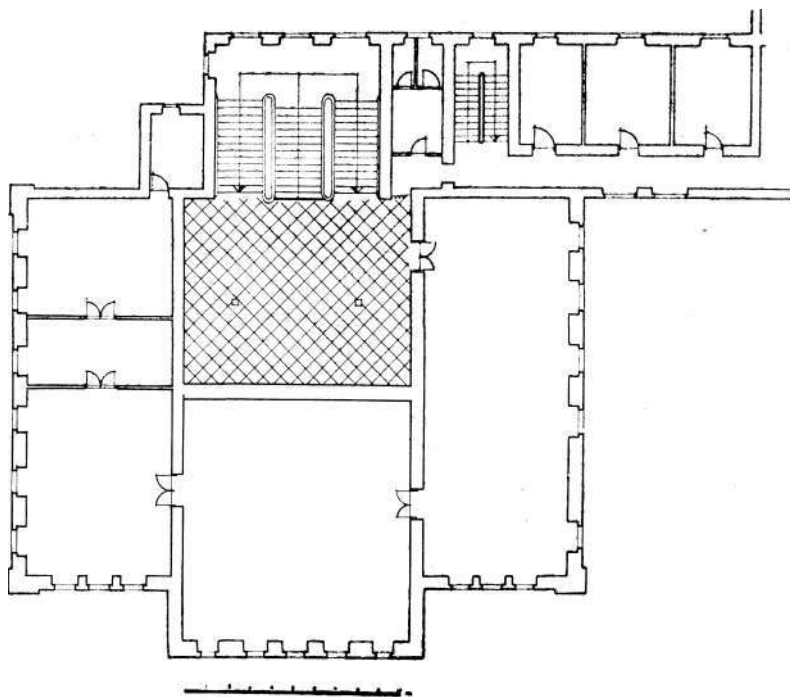
Ti su se saraji sastojali od dviju velikih zgrada, od kojih je jedna namijenjena za ured, da u njoj sjede divan'ski ljudi, a druga kao stan i kabinet bosanskog vezira. Do tih sarajova izgrađen je i vodovod. Voda je dovedena drvenim cijevima (tomrucima) s vrela Kokorovca blizu Nahoreva, udaljen od Gorice kojih 6 km.¹⁶

¹⁴ Sidžil, 53, str. 38.

¹⁵ Sidžil, 66, str. 111.

¹⁶ H. Kreševljaković, o. c, p. 128—129.

Sl. 11. Valijski konak u Sarajevu.
Tlocrt drugoga kata.

Očuvao se obračun o gradnji ovih dviju zgrada, koji je u mnogom vidu vrlo zanimljiv, pa ga ovdje doslovno u prijevodu donosim:

78 majstora I klase 116 dana 9048 nadnica po 3 groša	27.144
53 majstora druge klase 116 dana 6148 dnevnicu po 100 para (2,5 groša)	15.380
21 majstor treće klase 116 dana 2336 po 2 gr.	4.672
kopači, klesari, lagumdžije i ćeremi-džije 2672 dnevnicu po 100 para	6.680
87.000 ćerpiča po 35 para	2.610
	<hr/>
	56.486
4076 komada strugane daske po 25 para	2.547
5345 gvozdениh alki za vodovod na tomruke po 25 para	3.340
11 sujoldžija 65 dnevnicu po 3 groša svega 715	2.145
1647 klinaca baskijaša po 65 para	2.676,15
1036 klinaca dvookaša po 65 para	<u>1.708,20</u>
2683	68.903,15
765 mertek klinaca po 65 para	1.243
615 palamara po 68 para	999,20
4063	
65.000 šestokaša po 16 groša	1.040
45.000 petokaša po 14 groša	630
385 oka raznog gvožđa	385
	<hr/>
	73.200,35

40 katanaca po $\frac{2}{80}$ groša i 309 baglama po 347 para	427
216 - erez i dugmeta po 20 para čivije	
108 i pule 487	595
5250 oka lana po 8 para	1.050
3580 gulmeka po 4 pare	358
3000 komada stakala za prozore i kirija	3.584
	<hr/>
Svega	79.214,35

Troškovnik za drugu zgradu:

4524 nadnice dunderima prve klase po 3 groša	13.275
3074 nadnice dunderima druge klase po 100 para	7.690
1168 nadnica dunderima treće klase po 2 groša	2.336
4000 komada ostrugane daske po 25 para	2.500
130.000 komada ćerpiča po 30	<u>3.900 groša</u>
	29.998
baskijaša 1210 komada po 2 groša	2.420
1000 komada dvookaša po 2 groša	2.000
457 komada mertek klinaca po 2 groša	1.490
570	
3225 palamara po 75 para	1.067 $\frac{1}{2}$
115 oka raznog željeza po 56	161
	<hr/>
	37.136 $\frac{1}{2}$

40.000 šestokaša klinaca po 28 groša za 1000 kom.	1.120
30.000 petokaša klinaca po 25 groša za 1000 kom.	750
60 katanaca po $\frac{2\frac{1}{2}}{150}$ groša i 40 pari baglama po 60 para	600
300 komada ereza i dugmadi po 25	187 $\frac{1}{2}$
300 oka lana $\frac{8}{600}$ i 25000 komada gulume-	
$\frac{4}{250}$	850
stakla i majstori	850
	<hr/>
	120.708 i 35 para

Obje zgrade stajale su 120.708 groša i 35 para.¹⁷ Ovaj iznos dala je država, a kasnije je to naplaćeno od naroda Bosne.

U ove se saraje odmah uselio Kara Mahmud-paša i ostao u njima do odlaska iz Bosne u junu 1833. On je jedini vezir koji je u njima stanovao. Njegovi nasljednici, Davud-paša i Mehmed Salih-paša Vedžihija, stolovali su u Sarajevu i, kako se njima nisu sviđali dvori na Gorici zbog svoje udaljenosti od centra grada, sjedili su oni u kući Mustafa-age Zlatarevića, koja je stajala ondje gdje je danas zgrada Narodne banke u Titovoj ulici. Zbog jedne pobune i epidemije kolere morade Vedžihija ostaviti Sarajevo i preseli se u

¹⁷ Sidžil, 71, str. 75; V. Skarić (o. c, str. 186) navodi, biće po Muvekitu, da je ova gradnja stajala 520.709 groša, ali to je pogrešno.

julu 1836 u Travnik. I njegovi nasljednici sjedili su u Travniku sve do 1850 god.

Paša-saraji na Gorici opustili su odlaskom Kara Mahmud paše. Sarajlije, bojeći se da im se ponovo ne povrati vezir, nagovore jednu sudu ženu, i ona ih zapali 29 marta 1841 godine. Stajali su skoro navrh Gorice. Njihove su se ruševine vidjele do 1853. Te godine počela se graditi spomenuta Medžidija i svaka mahala morala je donijeti izvjestan broj kamena na Atmejdan. Stanovnici Gorice iskopaše kamen iz temelja ove zgrade i odnesoše ga na Atmejdan. Tako se zatra svaki trag tim saraj ima.

Privremeni saraji

Tahir-pašu je naslijedio Hafiz Mehmed-paša; on je došao u Sarajevo 19 juna 1850 godine i tu se stalno nastanio. Tako je Sarajevo ponovo postalo glavni grad Bosne. Na 23 jula stigao je s vojskom u Sarajevo i Omer-paša Latas s neograničenim ovlaštenjima za vođenje reformama i reorganizaciju vojske

Latas se nastani u konaku Fadil-paše Šerifije, što stajaše ondje gdje je sada franjevački samostan i crkva sv. Ante. To je bila prostrana zgrada sa svim komforom onoga vremena. U toj zgradi gospodario je Omer-paša sve do svoga odlaska iz Bosne, 30 aprila 1852 godine. I kad je i Omerov harem ostavio Sarajevo 21 maja, onda se u nj uselio bosanski vezir Velijudin-paša, koji je dotada, kao i njegovi prethodnici, Hafiz i Hajrudin, stanovao u konaku Mustafa-paše Babića kod

Sl. 12. Valijski konak u Sarajevu. Pogled s munare Careve džamije.

zgrade bivše Vijećnice.¹⁸ I Fadil-pašu i Babica prognao je Omer-paša Latas s ostalom krupnom aristokracijom u Brusu, gdje je Babić i umro, a Fadil-paša se vratio 1857 u Sarajevo, ali se nikad nije uselio u svoj konak, dok je Babica potomcima konak povraćen.

Fadil-pašin konak služio je kao rezidencija bosanskih vezira do izgradnje sadanje zgrade konaka, tj. do novembra 1869. Od 1870 do 1878 bila je u njemu Vilajetska, a od 1878 do 1880 Zemaljska štamparija. U decembru 1880 ova je zgrada porušena.

Zgrada današnjeg konaka

Posljednji spomena vrijedni bosanski vezir ili valija bio je Topal Šerif Osman-paša (1861—1869). I najkraća historija Bosne ne može mimoći njegovo nastojanje na polju duhovne i materijalne kulture. Za njegova vremena dobila je Bosna 1865 godine svoj Ustavni zakon, koji je, pored ostalog, predviđao i vladu s većim brojem činovnika. Tako se osjetila potreba za izgradnjom novih zgrada, pa i novog konaka. Godine 1866 izgrađena je zgrada vojne bolnice, koja i danas postoji. Sljedeće godine pristupio je Osman-paša gradnji nove vladine zgrade, koju narod prozva konakom, a tako se i danas naziva. Ta je zgrada dovršena 6 novembra 1869. Uz nju je sagrađena još jedna manja zgrada, spojena jednim prolazom ili kuburom s konakom. To je t. zv. haremluk ili stan za valiju, danas dio zgrade Narodne skupštine BiH. U isto doba nastala je i ona zgrada do Bistrika, a u njoj je bila uprava sarajevskog sandžaka (okrug).

Sve su te zgrade, kao i još neke manje, sagrađene u bašči mešćeme (suda). Poslije vojarne Medžidije, konak je druga zgrada sa tri sprata. Za onda je to bila prava monumentalna građevina. Gradio ju je vladin mjernik Franjo Linađović, rođeni Splitsanin, koji je ovdje pro-

veo više godina, kao i njegov sumještanin istog zanimanja i imenjak M o i s e.

Konak i haremluk prikazuje nam priložena fotografija, a nastala je prije decembra 1880 godine, jer se na njoj vidi i stari konak, odnosno Fadil-pašin konak, koji je, kako je već rečeno, porušen u decembru spomenute godine. Osim toga donosim ovdje i tlocrte prizemlja, prvog i drugog sprata prema današnjem izgledu.¹⁹

Od novembra 1869 do 1878 bilo je u konaku sjedište vlade. U velikoj sali na drugom spratu obavljana su razna primanja kod vezira i održavana zasjedanja Zemaljske skupštine, koja se sastajala jedamput godišnje.

Osobito su znameniti događaji, što su se u ovome konaku i njegovoj najbližoj okolini odigrali u mjesecu julu i augustu 1878 godine, u vrijeme Narodne vlade. O njima ovdje neću govoriti, jer to ne spada u okvir ove radnje.

Od 19 augusta 1878 do 3 novembra 1918 godine stanovali su u ovome konaku poglavari zemlje, i svi članovi kuće Habsburg, koji su kroz ono vrijeme ovamo dolazili, odsijedali su u ovoj zgradi.

Od 1918 do 1941 stanovali su u konaku generali, veliki župani i banovi.

Danas je konak uređen da u njemu stanuju rijetki gosti koji dođu u posjetu našoj Republici.

Na konaku su izvršene 1906 godine neke adaptacije i amelioracije. U to je utrošeno oko 100.000 kruna. Tada je nestalo i pregrade između dvorišta konaka i haremluka, uređen je današnji park i zabranjen je prolaz kroz dvorišta s Bistrika u Konak-ulicu, a otvorena je ulica iza Konaka. Tom prilikom uvedeno je u jednom dijelu Konaka centralno grijanje i, koliko znam, to je prva zgrada u Sarajevu koja je dobila tu tekočinu moderne tehnike. Tada su isklesana i četiri kamena lava s obje strane glavnog ulaza.

¹⁸ Te zgrade i danas postoje, a vlasnici su im Ismet Nikšić i Mehmed Karić.

¹⁹ Ove mi je crteže najpripravnije ustupio drug Nijaz Dizdarević, sekretar Narodne skupštine BiH, na čemu mu se i ovdje zahvaljujem.

RÉSUMÉ

LES SERAILS OU RESIDENCES DES GOUVERNEURS DE BOSNIE

La petite ville qui, au Moyen Age, s'élevait à l'emplacement de l'actuel Sarajevo s'appelait *Vrhbosna*. C'est là que les Turcs, un peu avant 1462, élevèrent un *seail* ou palais qui devait servir de résidence aux représentants du Sultan. Ce fut ce séraïl qui donna à Sarajevo son nom. Outre *Sarajevo*, la ville (principale de la Bosnie fut pendant un certain temps *Banyalouka* (1553—1638), et plus tard *Travnik* (1703—1850). Dans ces deux villes il existait aussi des séraïls ou »konaïks«. Les séraïls de Banyalouka furent détruits vers 1690 par un incendie; le konak de Travnik fut démoli en 1850, et celui de Sarajevo en 1853. De 1850 à 1869 le gouverneur résida chez un seigneur féodal. Le (konak actuel fut construit en 1869, et subit en 1906 différentes modifications sans grande importance. C'est à cette époque que son

parc fut remis en état. A l'époque, tous ces séraïls étaient d'imposantes constructions, pourvues d'un assez grand confort. On sait que le séraïl de Sarajevo possédait un mobilier particulièrement luxueux, qui fut anéanti lors de l'incendie provoqué par l'expédition du Prince Eugène de Savoie, en octobre 1697. A côté des termes »séraïl« et »konak« on employait également ceux de »*beglouk-serail*« (séraïl du bey) et »*pachaséraïl*« (séraïl du pacha), car les gouverneurs portaient en premier lieu le titre de *bey*, et plus tard celui de *pacha*.

De nos jours, le konak de Sarajevo a été remis en état par les pouvoirs publics, qui le réservent aux hôtes de marque venus visiter notre République.